

Türkiye’de Yükseköğretimde Büyüme ve Öğretim Üyesi Arzı

Expansion in Higher Education and Faculty Supply in Turkey

Mahmut ÖZER

ÖZ

Birçok ülke, yükseköğretim sistemlerinde ekonomik şartlara, toplumun taleplerine ve yükseköğretim piyasasındaki gelişmelere bağlı olarak iyileştirmeler yapmaktadır. Son birkaç yılda Türk yükseköğretimi, yükseköğretim taleplerini karşılamak için önemli ölçüde genişlemiştir. Öğrenci sayısında çok önemli artışlar olurken, öğretim üyesi sayısındaki artış nispeten daha yavaştır. Makale, Türk yükseköğretiminde doktora eğitime yatırım yapma ve yükseköğretimde büyümeyi sürdürmek amacıyla öğretim üyelerinin gelişimi için bazı politikalar üretme zorunluluğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yükseköğretim, Büyüme, Öğretim üyesi, Arz

ABSTRACT

Various countries reform their higher education systems depending on the economic conditions, public demands, and the developments in higher education market. In order to meet the demands of higher education, Turkish higher education has been expanded dramatically in the last few years. While the most dramatic increase is in the number of students, the increase in the number of faculties has been relatively slow. The paper stresses that Turkish higher education has to invest in doctoral education and to come up with certain policies for the faculty development in order to sustain the growth in higher education.

Keywords: Higher education, Expansion, Faculty, Supply

GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik gelişiminde yetişmiş insan gücü önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim düzeyi arttıkça, hem istihdam edilebilirliğin hem de gelirin arttığı ulusal ve uluslararası verilerle desteklenmektedir (UNESCO ve OECD, 2003; Tanrıku, 2011). Dahası mezunlara sağladığı avantajlar dolayısıyla, yükseköğretime toplumsal bir talep söz konusudur. Bu talep, hem ülkemizde hem de dünyada gittikçe artmaktadır. Ülkeler yükseköğretim sistemlerini artan talebi karşılamak üzere genişletmeye, çeşitlendirmeye ve yeniden yapılandırmaya çalışmaktadır (Küçükcan ve Gür, 2009). Yükseköğretimde okullaşma oranları bu talebin ne oranda karşılandığı ile ilgili bilgi vermektedir. Yükseköğretimde okullaşma oranlarını %70 ve üzerine çıkartmış olan gelişmiş ülkeler artık hayat boyu öğrenme stratejileri ile yükseköğretim çağ nüfusu dışında kalan 25 yaş üstü nüfusun da yükseköğretime katılımını sağlamaya çalışmaktadır. Ülkemizde de dünyadaki bu gelişmelere paralel olarak son yıllarda yükseköğretime erişimi artırmak için önemli adımlar atılmış ve böylece yükseköğretimde olağanüstü bir büyüme ivmesi yakalanmıştır. Her alandaki büyümede olduğu gibi yükseköğretimde yaşanan

bu büyümeye paralel sorunların olması da doğaldır. Büyümenin sağlıklı olması ve hedeflenen sorunlara çözüm üretebilmesi için bu sorunların dinamik bir politika çerçevesinde çözülebilir olması gerekmektedir. Bu çalışmada, ülkemizde yükseköğretimde yaşanan büyüme karşısında öğretim üyesi arzında yaşanan sorunlar ele alınmakta ve çözüm önerileri sunulmaktadır.

YÜKSEKÖĞRETİMDEKİ GELİŞMELER

Ülkemizde yükseköğretimde okullaşma oranının 2010 yılında açıköğretim dâhil edildiğinde %67, ancak sadece örgün yükseköğretim göz önüne alındığında ise %35,6 olduğu görülmektedir (Tanrıku, 2011; Özoğlu, 2011). Ülkemizde genç nüfusun fazla olması ve yükseköğretim arzının yıllarca düşük tutulması sonucunda, yükseköğretimde okullaşma oranları hâlâ düşüktür. Ülkemiz, yükseköğretim talebine cevap vermek ve yükseköğretimde okullaşma oranını artırmak için bir yandan mevcut üniversitelerin kontenjanlarında artışa giderken diğer yandan da üniversite sayısını artırmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede son yıllarda kurulan devlet ve vakıf üniversite sayısındaki ciddi artış oldukça önemlidir. Şu anda ülkemizde 62’si vakıf ve 103’ü

Mahmut ÖZER (✉)

Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik Elektronik Mühendisliği Bölümü, Zonguldak, Türkiye
Zonguldak Karaelmas University, Faculty of Engineering, Department of Electrical Electronics Engineering, Zonguldak, Turkey
mahmutozer2002@yahoo.com

Geliş Tarihi/Received : 17.01.2011

Kabul Tarihi/Accepted : 02.02.2011

devlet olmak üzere toplam 165 üniversite bulunmaktadır. Ülkemizin büyüyen ve güçlenen ekonomisi ve özellikle artan yükseköğretim talebi göz önüne alındığında bu yaklaşım, mevcut durum ve uzun vadeli projeksiyonla tutarlı bir yükseköğretim politikasına işaret etmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi bu büyüme yükseköğretime erişimle ilgili hedefe öngörülenden çok daha önce ulaşılmasını sağlamış, YÖK'ün 2007 yılında yayınladığı raporda 2015 yılı için öngörülen öğrenci sayısı ve örgün yükseköğretimde okullaşma oranlarına 2009-2010 yılında ulaşılmıştır (YÖK, 2007). 76 üniversitenin bulunduğu 2001-2002 öğretim yılı ile 165 üniversitenin bulunduğu 2010-2011 öğretim yılındaki öğretim elemanı sayılarının dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir. Son on yılda araştırma görevlisi sayısında %43 lük artış; toplam öğretim üyesi sayısında %87'lik bir artış ve son olarak toplam öğretim elemanı sayısında da %64'lük bir artış sağlandığı görülmektedir. Özellikle öğretim üyesi sayısındaki artış dikkat çekicidir. Bu artışlar olumlu olmasına rağmen bölüm, program, fakülte veya üniversite bazlı dağılımları da incelenmelidir (Özoğlu, 2011).

Yükseköğretimde istikrarlı bir büyümenin olması, önemli oranda öğretim üyesi arz ve talebinde bir denge olmasına bağlıdır. Mevcut durumda bu arz-talep ilişkisinin Tablo 1'de verilen umut verici nicel artışlara rağmen yeterince karşılanmadığı aşikârdır. Burada toplam öğretim üyesi sayısına odaklanılmıştır. İnceleme program, bölüm ve fakülte temelli olarak da derinleştirilmeli ve bu temele dayalı olarak öğretim elemanı dağılımları özellikle öğretim elemanı başına düşen öğrenci bağlamında da değerlendirilmelidir. Örneğin 2009-2010 öğretim yılında öğrenci/öğretim üyesi oranının Tıp, Ziraat, Mühendislik, Fen-Edebiyat, Hukuk ve Eğitim Fakültelerinde sırasıyla 4.2, 13.4, 33.0, 33.5, 41.0

ve 63.0 olduğu görülmektedir (Özoğlu, 2011). Bu veri öğretim üyelerinin fakülte temelli dağılımında önemli dengesizlikler bulunduğunu göstermektedir. Tablo 2'de farklı üniversitelerdeki 2010-2011 öğretim yılında mühendislik fakültelerinin öğretim üyesi, öğretim elemanı, öğrenci sayısı ve öğretim üyesi/öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayıları görülmektedir. Fakülte temelli bu dengesizliklerin her bir fakülte tipi için üniversitelere göre dağılımları değerlendirmeye alındığında daha da derinleştiği görülmektedir. Mühendislik fakültelerinde öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayıları 19 ile 101 arasında, öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayıları da 9 ile 53 arasında değişmektedir. Aralıkların alt ve üst sınırlarında yaklaşık beş katlık büyük bir fark olduğu görülmektedir.

Öğretim üyelerinin büyük oranda üç büyük şehirde görev yaptığını bilinmektedir. Öğretim üyelerinin büyük oranda büyük şehirlerde bulunmasına paralel ve aynı zamanda bu duruma pozitif geri besleme sağlayan bir faktör de doktora mezun olanların da yine büyük şehirlere yönelmek istemesidir. Bu durum öğretim üyesi arz-talep ilişkisinin karşılanmasında kısır bir döngü oluşturmaktadır. Bu nedenle, söz konusu yükseköğretim politikasının özellikle yeni kurulan üniversitelerin fiziksel altyapı eksikliğinin ötesinde en önemli zayıf noktasını yine yükseköğretimdeki çok hızlı büyümeyle orantılı öğretim üyesi arzında yeterli ve dengeli büyüme olmaması oluşturmaktadır.

Öğretim üyesi lokalizasyon akışındaki bu olumsuz duruma rağmen ülkemizin büyüyen yükseköğretimine yeterli öğretim üyesi arzını sağlayabilmek doktora mezun sayısının artırılmasıyla ilişkilidir. Doktora programlarının hem nicel hem de nitel durumu, yükseköğretimimizdeki büyümenin uzun vadedeki başarısını belirleyecek kilit noktalardan birisini oluşturmakta-

Tablo 1: 2000-2001 ve 2010-2011 Öğretim Yıllarındaki Öğretim Elemanı Sayılarının Dağılımı

Öğretim Yılı	Prof. Dr.	Doç. Dr.	Yrd. Doç. Dr.	Öğretim Üyesi Toplamı	Araştırma Görevlisi	Toplam Öğretim Elemanı
2000-2001	8.804	5.249	10.407	24.460	25.580	67.880
2010-2011	15.529	8.486	21.717	45.732	36.669	111.495

Kaynak: (ÖSYM, 2001); (ÖSYM, 2011).

Tablo 2: 2010-2011 Öğretim Yılında Farklı Üniversitelerde Mühendislik Fakültelerinin Öğrenci ve Öğretim Elemanı Dağılımları

Üniversite	Öğretim Üyesi Sayısı	Öğretim Elemanı Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretim Üyesi Başına Öğrenci Sayısı	Öğretim Elemanı Başına Öğrenci Sayısı
Aksaray	16	52	1.623	101	31
Boğaziçi	107	230	2.044	19	9
Dokuz Eylül	227	370	5.548	24	15
Erciyes	61	102	5.437	89	53
Gaziantep	92	141	4.305	47	31
Hacettepe	163	375	3.708	23	10
Karadeniz Teknik	154	179	7.193	47	40
ODTÜ	311	615	7.632	25	12
Sakarya	170	254	6.781	40	27
Zonguldak Karaelmas	60	103	2.414	40	23

Kaynak: (ÖSYM, 2011).

dır. Tablo 3’de verilen son on yıla ait doktora öğrenci verilerine bakıldığında doktora programlarına yeni kayıt yaptırnan, okuyan ve mezun sayılarında giderek önemli artışların olduğu görülmektedir. 2000-2001 öğretim yılı ile 2009-2010 öğretim yılları verileri karşılaştırıldığında her üç parametrede de iki kattan fazla bir artış olduğu görülmektedir. 2000-2001 öğretim yılında doktora programlarından mezun sayısı 1985 iken bu sayı 2009-2010 öğretim yılında 4684 olmuştur.

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından 2006 yılında yayınlanan ‘Türkiye’de Doktora Eğitiminin Durumu Üzerine Görüşler’ başlıklı raporda, 2004-2005 yılına ait veriler kullanılarak doktora programlarına kayıtlı öğrenci sayısı ile mezun olan öğrenci sayısı arasındaki yaklaşık faktör onluk düzeydeki bir farka işaret edilmekte ve bu farkın doktora eğitim süresinin öngörülenin ötesinde uzamasından kaynaklandığı belirtilmektedir (TÜBA, 2006). Doktora tez sürelerinin çok uzamasındaki en önemli etmen olarak da, doktora öğrencilerinin araştırma yürütmelerine yetecek düzeyde lisansüstü eğitim verilmemesi gösterilmektedir (TÜBA, 2006). Bu durum, öğrencinin daha önce tamamlaması gereken bilgi ve becerileri tez aşamasında öğrenmesini zorunlu kılmakta, dolayısıyla hem doktora süresi uzamakta hem de doktora niteliği bu durumdan olumsuz etki-

lenmektedir. Son on yıla ait veriler kullanıldığında söz konusu yaklaşık on faktörünün her yıl korunduğu görülmektedir (Tablo 3). Bu da doktora programlarındaki öğrenci verilerinde yıllara göre nicel iyileşmelere rağmen bu sorunun devam ettiğini göstermektedir.

Doktora eğitimi ile ilgili bir başka önemli parametre de yılda öğretim üyesi başına düşen doktora mezun sayısıdır. Tablo 4’de verilen son on yıla ait verilere bakıldığında yılda yaklaşık 9-13 öğretim üyesi başına bir doktora eğitiminin tamamlanabildiği görülmektedir. Bu oranın son yıllarda azalma eğiliminde olduğu da görülmektedir. Öğretim üyesinde yıllara göre artış dikkate alındığında bu durum doktora mezun sayısındaki artışı önümüzdeki yıllarda olumlu etkileyecektir.

SONUÇ

Ülkemiz yükseköğretimi özellikle son yıllarda yoğunlaşan önemli bir büyüme süreci yaşamaktadır. Bu büyüme sayesinde 2015 yılı için öngörülen öğrenci sayısı ve örgün yükseköğretimde okullaşma oranlarına, 2010 yılında ulaşılmıştır. Ülkemiz yükseköğretimin erişimin sorununu çözme konusunda çok önemli mesafeler kat etmiştir. Ancak, yükseköğretimde sürdürülebilir bir büyümenin yakalanabilmesinin kritik koşulu, yükseköğretim

Tablo 3: Doktora Programlarına Yeni Kayıt Yaptırnan, Okuyan ve Mezun Öğrenci Sayıları (2000-2010)

Öğretim Yılı	Yeni Kayıt (YK)	Toplam (T)	Mezun (M)	T/M
2009-2010	10.843	44.768	4.684	9,56
2008-2009	7.719	35.946	4.253	8,45
2007-2008	7.812	35.070	3.754	9,34
2006-2007	7.065	33.834	3.357	10,08
2005-2006	8.448	32.575	2.594	12,56
2004-2005	6.745	27.393	2.838	9,65
2003-2004	6.383	24.891	2.680	9,28
2002-2003	5.491	23.228	2.815	8,25
2001-2002	4.774	22.565	2.472	9,12
2000-2001	4.844	21.789	1.985	10,97

Kaynak: (ÖSYM, 2001-2010).

Tablo 4: Öğretim Üyesi, Doktora Programlarından Mezun Öğrenci Sayıları (2000-2010)

Öğretim Yılı	Öğretim Üyesi Sayısı (ÖÜ)	Mezun sayısı (M)	ÖÜ/M
2009-2010	42.181	4.684	9
2008-2009	39.560	4.253	9
2007-2008	38.435	3.754	10
2006-2007	34.767	3.357	10
2005-2006	32.739	2.594	13
2004-2005	31.298	2.838	11
2003-2004	29.717	2.680	11
2002-2003	28.209	2.815	10
2001-2002	26.525	2.472	11
2000-2001	24.460	1.985	12

Kaynak: (ÖSYM, 2001-2010).

arzını sağlayan yükseköğretim kurumlarının öğretim üyesi sayılarının artırılmasıdır. Son yıllarda hem öğretim üyesi hem de doktora mezun sayılarında önemli artışlar olmasına rağmen iki önemli sorunla karşılaşılmaktadır: Birincisi öğretim elemanlarının büyük illerde yoğunlaşmasıdır. Bu durum, program/bölüm/fakülte temelli öğretim elemanı dağılımlarında dengesizliklere yol açmakta, ortaya çıkan dengesizlikler hem eğitimin kalitesini olumsuz etkilemekte hem de aşırı ders yükü altındaki öğretim üyelerinin araştırma kapasitelerini düşürmektedir. İkinci olarak öğretim üyelerinin program, bölüm ve fakülte temelli dağılımlarında da dengesizlikler söz konusudur.

Yükseköğretimdeki büyüme nedeniyle yükseköğretim kurumlarının öğretim üyesi ihtiyacının artması birbiriyle bağlantılı iki önemli sonuca yol açmaktadır: Birincisi, ülkemiz yükseköğretim kurumları arasında öğretim üyesi mobilizasyonu artmıştır. Dolayısıyla öğretim üyelerine talep çok olunca öğretim üyelerinin bir üniversitede kalış süreleri azalmaktadır. İkincisi, üniversiteler artık hem mevcut öğretim üyelerini tutmak hem de öğretim üye sayısını artırmak için çaba sarf etmek zorundadır. Bu durum üniversite yönetimlerinin de öğretim üyelerine karşı tutumlarında olumlu dönüşümlere yol açmaktadır. Sonuç olarak yükseköğretim piyasası öğretim üyesi açısından şu an için oldukça avantajlı bir duruma gelmiştir. Öte yandan, Türk yükseköğretimdeki büyümenin sürdürülebilmesi için, öğretim üyesi arzı bağlamında doktora mezun sayısındaki artışı korumaya dönük desteklerin ve teşviklerin artırılarak sürdürülmesi gerekmektedir. Özellikle doktora programlarına kayıtlı öğrencilerin sorunları araştırılmalı ve doktora mezun sayısının öğretim üyelerinin program, bölüm ve fakülte temelli dağılımlarındaki dengesizlikleri giderecek şekilde artırılması konusunda bir takım düzenlemelere gidilmelidir.

KAYNAKLAR

- Küçükcan, T., & Gür, B. S. (2009). *Türkiye’de yükseköğretim: Karşılaştırmalı bir analiz*. Ankara: SETA.
- ÖSYM (2001). *2000-2001 öğretim yılı yükseköğretim istatistikleri*. Ankara: ÖSYM.
- ÖSYM (2002). *2001-2002 öğretim yılı yükseköğretim istatistikleri*. Ankara: ÖSYM.
- ÖSYM (2003). *2002-2003 öğretim yılı yükseköğretim istatistikleri*. Ankara: ÖSYM.
- ÖSYM (2004). *2003-2004 öğretim yılı yükseköğretim istatistikleri*. Ankara: ÖSYM.
- ÖSYM (2005). *2004-2005 öğretim yılı yükseköğretim istatistikleri*. Ankara: ÖSYM.
- ÖSYM (2006). *2005-2006 öğretim yılı yükseköğretim istatistikleri*. Ankara: ÖSYM.
- ÖSYM (2007). *2006-2007 öğretim yılı yükseköğretim istatistikleri*. Ankara: ÖSYM.
- ÖSYM (2008). *2007-2008 öğretim yılı yükseköğretim istatistikleri*. Ankara: ÖSYM.
- ÖSYM (2009). *2008-2009 öğretim yılı yükseköğretim istatistikleri*. Ankara: ÖSYM.
- ÖSYM (2010). *2009-2010 öğretim yılı yükseköğretim istatistikleri*. Ankara: ÖSYM.
- YÖK (2007). *Türkiye’nin yükseköğretim stratejisi*, Ankara: T.C. Yükseköğretim Kurulu.
- Özoğlu, M. (2011). Statükodan değişime: 21. yüzyılın başında yükseköğretim. B. S. Gür (Ed.), *2000’li Yıllar: Türkiye’de Eğitim içinde* (ss. 125-161). İstanbul: Meydan Yayıncılık.
- Tanrıkulu, D. (2011). *Türkiye’de yükseköğretime erişim:2025 yılında yükseköğretim talebi karşılanabilecek mi?* (Analiz No. 34). Ankara: SETA.
- TÜBA (2006). *Türkiye’de doktora eğitiminin durumu üzerine görüşler*. Ankara: TÜBA.
- UNESCO & OECD (2003). *Financing education - investment and returns: Analysis of the world education indicators 2002 edition executive summary*. Paris: UNESCO.